

Højskolen som livsform

Foredrag på Lønne højskole 27.okt. 2006

Af Karsten Thorborg

Præsentationstekst:

Jeg har tit hørt sige, at det må være en livsform at være højskolemand. Tja, når man er i det, bliver det jo selvfølgelig som den luft man indånder. Men det er i hvert fald et meget livsnært arbejde. Og noget 8 til 16 job er det ikke, så jo, set fra den horisont er det en særlig livsform. Min kone og jeg har f. eks. boet på vores arbejde i 22 år, dvs. midt i en bikube af elever/kursister, lærere og praktiske folk. Det har været et alsidigt, varieret og dybt menneskeligt arbejde. Vi har holdt foredrag, sunget morgen- og aftensang, båret madrasser, holdt i hånd, løst eller måske nogle gange skabt konflikter. Nu hvor vi er gået på pension er det på tiden at se tilbage på hvad det er for et liv vi har haft.

Sang: 297 Har du visor min ven

Indledning

Tak til Poul Erik og Charlotte for indbydelsen til at vi må være gæstelærere her på jeres traditionsrige Lønneophold om "Den gamle Højskole".

Det er helt sært allerede at være blevet sådan et par øgler fra en svunden tid. Men vi er inde i et tidehvert, og den højskole vi mødte i 80'erne i Uldum, og som vi oplevede i fuld blomst i 90'erne og ind i det ny årtusinde på Bornholm er vist desværre ved at være fortid på det store flertal af højskoler.

Ungdomsårgangene er små, beskæftigelsen fuld og myndighederne og hele tidsånden er i mod højskoletanken med dens tro på og overskud til fri menneskelig udvikling. Så mange skoler slås med for få elever, skrald økonomi og usikre fremtidsudsigter.

Mødet med højskolen

Men nu til sagen:

"Ring, ring, ring", det er torsdag d.14. jan 1982. Telefonen ringer hjemme hos os i Amaliegade i Kbh.

Det er en tidligere studiekammerat, nu højskolelærer, Jan, der ringer fra Uldum Højskole:

"Kunne du tænke dig at tage en studiekreds på et ugekursus herovre hos Søe til sommer? Det er et familiekursus, og du kan tage Bente og pigerne med."

Vores livssituation var på det tidspunkt ved et stoppested.

Bente havde afsluttet sit studium og var i pædagogikum på et gymnasium. Spørgsmålet var, om hun skulle søge stilling i gymnasieskolen, eller om hun ind til videre skulle vende tilbage til sit job fra studietiden som lærer i dansk for udlændinge.

Jeg for min del havde afsluttet et forskningsstipendium ved Historisk Institut på universitetet om Viggo Hørup (ham med demokratikampen, dagbladet Politiken og de senere radikale).

Jeg var pt. arbejdsløs og hjemmegående ”husmor” i en travl børnefamilie. Vi havde nemlig to skolepiger, Solveig på 13 og Hjørdis på 10.

Jeg skulle ud og finde et nyt job, for det var nedskæringstider på universitetet, så dér var ingen faste stillinger at få.

Jeg sagde selvfølgelig ja, da telefonen ringede - og tak til.

I mellemtiden fik jeg et midlertidigt job som akademisk medarbejder på KUA.

Og der sad jeg så i et kaninbur på stipendiatgangen og forskede videre, mens tankerne fløj viden om - bl.a. til Uldum.

Det skulle være en samtalekreds om mit forskningsemne: ”Hørup”.

Jeg gjorde mig mange tanker og bekymringer om hvordan jeg skulle gribe undervisningen an.

Det var et ukendt og åbent marked jeg skulle ud at handle på, ikke det velkendte fra universitetet hvor jeg havde været i 10 år som lærer og forsker.

Men da familiekurset endelig løb af stabelen, gjorde det ganske mine bekymringer til skamme.

Vi stortrivedes alle 4. Børnene faldt i med de andre børn.

De tog Søes morgensamlinger om Thor og Loke med største selvfølgelighed, for de var fortrolige med de mytologiske fortællinger fra Bordings Friskole hvor de gik.

Ved måltiderne sad de mest sammen med nogle kammerater.

De vævede og var med i et udendørs teaterstykke.

Da jeg en af dagene kom forbi skolens pejsestue, så jeg Hjørdis siddende på et bord i pejsestuen og forklare sine gode ideer for voksne og børn.

Når pigerne var puttet, kunne vi selv gå til ”natkasse”-foredrag.

Jeg skrev om vores højskoleoplevelser i min dagbog og d. 12/7 skrev jeg :

Så er der Poul Erik Søe, forstanderen og skolens gode ånd. Han er i al stilfærdighed en enorm autoritet. Lærerkredsens absolutte centrum. Han viser tillid og stiller høje forventninger til sine medarbejdere, og alle prøver at leve op til dem. Det var heldigt, at det var i hans undervisningsperiode, vi var der. Hver formiddag causerede han over Sven Aage Madsens fremtidsroman: "Se dagens lys". En associativ cirklen sig rundt omkring temaet: gentagelsens betydning for mennesket. Et opgør med 60ernes lykkejagt og misforståede demokratiideal. Han havde os i sin hule hånd, når han stod ved siden af talerstolen og kiggede skråt ned for sig, mens han lod ordene rulle og viddet spille. Helt fri for patos, men ud fra en sikker jeg-følelse. Det var fremragende. Min egen studiekreds om Hørup gik godt. --- Jeg tror, at kredsen fungerede til deltagernes tilfredshed. De vidste ikke noget om Hørup i forvejen, og de var både interesserede i at få en reel historisk viden og i det aktuelle i hans politiske tænkning. For mig var det en stor inspiration at mærke deres interesse, ----."

Ja, det var mit første møde med højskolen.

Bort fra kaninburet og det hvide papir på KUAs stipendiatgang.

Ud blandt mennesker - og så på et sted hvor vi kunne fungere sammen som familie, og som dem vi var.

Det var en ny verden der åbnede sig for os - og en kæmpe oplevelse.

Vi kom hjem til København fyldt med indtryk og erfaringer.

2

Højskolen - en enestående skoleform

Hvad er det, der gør højskolen er et så enestående sted?

Den er en verden i sig selv - på engang i verden og udenfor verden.

En parentes hvor folk kommer for at opleve noget uvant, blive bekræftet i deres menneskeværd og lade op til dagligdagen.

Vi har netop haft besøg af en tidligere japansk elev.

Hun kunne hverken dansk eller engelsk da hun i sin tid kom til os på højskolen på Bornholm, men hun fortalte, at hun ligesom da hun var barn havde brugt sin intuition, og at hun havde fornemmet den gode atmosfære.

Hun havde følt sig bekræftet i retten til at være det menneske hun var, sagde hun, og det var blevet livsbestemmende for hende.

Hun udgiver i dag et japansk boligmagasin hvor hun præsenterer sine læsere for skandinavisk livsstil, og hun har besøgt Danmark mange gange siden for at tage billeder og få interviews til det.

- Og nu var hun så for tredje gang hos os på Bornholm.

For de ansatte udgør højskolen et differentieret arbejdsfællesskab med vidt forskellige funktioner, ansættelsesformer og arbejdstider.

Og så er det et sted hvor der er brug for alle.

Et sådant tæt fællesskab kan selvfølgelig give anledning til mange

”familiestridigheder”, og ulykkeligt er det, når de ansatte hverken kan være sammen eller komme fra hinanden.

Men når kemien er i orden, muliggør det omvendt et enestående godt arbejdsmiljø, - og så mærker elever og sommerkursister det som varmt og livgivende.

Dette sidste fik vi lov at opleve som forstanderpar på Bornholms Højskole.

Pionertidens kampe og fejltagelser undgik vi ikke.

Men der kom fra først i 90erne mange og gode elever samt dygtige medarbejdere.

Vi havde tillid til hinanden, og vi udviklede et samtaledemokrati som var skolens bedste aktiv, når skolefolk og elever skulle trives og fastholdes.

Der blev også råd til at udbygge og udvikle skolens fysiske rammer og inventar.

Højskolen er et unikt tilbud for mennesker i alle aldre om at gøre et rekreativt stop i deres tilværelse og få nye impulser og livsinspirationer.

Men den hører til i et samfund hvor man har tid.

- For de unge: *tid* til at blive voksne.

- For arbejdsfolket: *tid* til at stoppe op, mærke livet og få rum for eftertanken.

- For de ældre *tid* til på ny at opleve et større menneskeligt fællesskab og blive bekræftet som menneske. - Tænk blot dette at spise sammen med andre mennesker!

Når det ikke længere anses for at være en vigtig samfundsmæssig opgave at give plads til, at de unge og metaltrætte ældre kan få en sådan tænkepause, har højskolerne et problem.

Jeg ved ikke, om man straffrit kan regelrette livet på den måde som det forsøges i disse år.

Vi 68-ere har vores tvivl, for menneskenes børn er så forskellige, og arbejdslivet er ofte opslidende.

10de klasserne er også truet - og dermed efterskolerne.

Deres formand, Anna Kolind, sagde det rammende på efterskolernes årsmøde:

“For år tilbage rettede man Skjern Å ud. Den skulle løbe lige og fint og besørge sin afvanding hurtigt og effektivt. Det gik ud over fiskebestanden og biodiversiteten. Og det ødelagde oplevelsen af et stykke smuk og unik natur.

Så tilbageførte man åen til sit oprindelige løb. Slyngninger blev genskabt, så vandhastigheden kunne sænkes. Og planter og fisk kom sig - ligesom den smukke natur. Det gælder for åer som for unge mennesker, at slyngninger er til for at sikre, at man kommer rundt i livets kroge.”

Jeg håber, det livssyn igen må vinde indpas, når engang test- og evalueringshysteriet er kommet til kort, og det er blevet klart, at det globaliseringen kræver netop er selvstændigt tænkende mennesker med hjertet på det rette sted.

Det skulle vel ikke være sådan, at det netop de menneskelige egenskaber det nuværende økonomiske opsving i Danmark har som en af sine væsentlige forudsætninger?

Et liberalt menneskesyn

Jeg er i hvert fald glad for, at jeg har haft en barndom uden fjernsyn, børnehaven og computerspil samt en ungdom uden sagsbehandlere.

Jeg har også fået lov at studere, mens der endnu var frie studier til.

Der mødte Bente og jeg hinanden, og vi var heldige at få en gammel 1700-tals-lejlighed lige ved Amalienborg til små penge.

Den var håbløs umoderne og lidt mørk, men der var plads - og klassiske døre og paneler som i Hammershøjs billeder.

Vi fik børn, mens vi læste og havde tid til dem, og vi behøvede ikke bekymre os om jobmuligheder - hverken under studierne eller umiddelbart efter.

Straks efter min udsatte soldatertid blev jeg i 1971 ansat som amanuensisvikar på Historisk Institut.

Det var en krævende og udviklende læretid. Jeg indgik i et spændende arbejdsfællesskab og underviste i det 19. århundredes historie samt i historisk metode.

Og så forskede jeg i politikerens Viggo Hørup og hans tid.

Han havde fascineret mig fra studietiden, og jeg havde skrevet speciale om ham.

Hjemme passede Bente børn og studier og bidrog til husholdningen ved at undervise i dansk for udlændinge på Studieskolen.

Vores hjem var et samlingssted for børnenes legekammerater, mine studerende og Bentes udlændinge.

Der var altid mindst en af os hjemme, så børnene kunne nøjes med halvdagsbørnehaven.

Men fra sidste halvdel af 70erne blev universitetet ramt af drastiske nedskæringer. Det blev også flyttet fra Frue Plads til Amager. Det var andre boller. Jeg nåede som sagt lige at arbejde i det omtalte kaninbur på stipendiatgangen derude.

Så kom tilbuddet fra Uldum. Og med ét gik det slag i slag.

De stod kort efter familieopholdet og skulle bruge en fast lærer derovre til den kommende vinterskole, og jeg tænkte: det kunne måske blive mig.

Da jeg ringede for at få nærmere besked, ramte jeg imidlertid lige ned i et akut behov for en gæstelærer i anden uge på det igangværende 14-dages sommerkursus om ”moral og livsudfoldelse”.

Charlotte spurgte, om jeg ville tage det. Det ville jeg gerne, og så var det en aftale.

Fire dage senere, søndag 26/9 82, var jeg så igen i Uldum hvor jeg blev varmt modtaget af Poul Erik og Charlotte.

Jeg havde brugt de forløbne dage til *intens* forberedelse.

Der meldte sig 49 deltagere, så min undervisning blev forlagt til foredragssalen.

Og det hører til blandt de bedste undervisningsoplevelser jeg har haft.

Jeg var spændt og højt gearet. Sov meget lidt, forberedte mig fra dag til dag i de 5 dage det varede, gik ture i mellemstunderne i Uldum kær og var sammen med kursisterne om aftenen.

Søes morgensamlinger blev naturligvis heller ikke forsømt, og de gav afsæt og inspiration til min undervisning umiddelbart efter.

Indsigter og sammenhænge vældede op i mig ved al den tillid og stimulering jeg modtog.

Det flød fra mig som skridt fra en spædkalv.

Egentlig er jeg en kritisk natur, ind i mellem også selvkritisk, men det gælder ikke mine dagbogsnotater fra de dage, uha, uha. - Men det var højskole så det battede!

En nær ven har sagt til mig: ”*Du bliver høj, når der er nogen der viser dig tillid og har brug for dig.*” (Bernard 13/11 82). Det er vist rammende sagt.

Jeg har haft tre begyndelser i mit arbejdsliv: Historisk Institut, Uldum Højskole og Bornholms Højskole.

Og de har alle tre været altopslugende.

Med årene er der selvfølgelig hvert sted blevet slidt på pionerånden, men arbejdsglæden har holdt sig intakt.

Jeg tog opløftet hjem til København og skrev min ansøgning om den kommende stilling. Og minsandten om ikke jeg fik den.

29/10 skrev jeg i dagbogen: *"Søe ringede i går aftes kl. 23.30, at jeg har fået stillingen. Jeg var i bad, så jeg modtog den "som født på ny". Han var meget varm og udtrykte sin glæde ved det. Jeg havde fået den, selv om mit program havde været meget akademisk. Der har altså været tvivl hos nogle. Bente klemte en tåre, og vi drak et glas, før vi forenedes under dynerne. Jeg føler, at jeg er blevet ansat for det jeg er og ikke for det jeg kan, om jeg så må sige. Med sin sympatiske intuition søger Søe lige ind i vækstpunktet hos mig, og det omvendte er også tilfældet, tror jeg."*

Det var indgangen til, at jeg blev højskolelærer. Et skifte fra Hørup til Grundtvig.

Hørup var en politiker, som forenede politisk tænkning på historisk niveau med en eksistentiel holdning. Han havde i sin ungdom læst Kierkegaard, og det prægede ham som politiker.

Der går en subjektiv og bidsk-drillende linje i dansk kultur fra Holberg, H.C. Andersen og Kierkegaard til de gammelradikale med Georg Brandes og Hørup. Senere tiders kulturradikale som P.H. og nutidens Thomas Bredsdorff, Hans Hertel og Per Olov Enquist har hentet inspiration fra dem. - På det strikte politiske felt vil jeg nævne en vs-politiker som Preben Wilhjelmsen, selv om han nok vil betakke sig for at blive kaldt kulturradikal.

I mit tilfælde kan jeg se, at Hørup var min mentor i frigørelsen fra mit borgerligt konservative Gentoft hjem og til at finde et personligt ståsted mellem historie og litteratur iblandt faghistorikerne.

Når jeg ser tilbage på studietiden og årene som ansat på Historisk Institut, var det en fremgangsrig og spændende udviklingstid, - indtil nedskæringerne i sidste halvdel af 70'erne i stigende grad ødelagde miljøet. Jeg skal ikke udtale mig om universitetet som helhed, men for Historisk Institut gælder det, at det endnu ikke har forvundet skaden fra dengang.

Det var heldigt for mig, at jeg slap bort - og så netop til Uldum Højskole hvor jeg nåede at opleve Søes genialitet som foredragsholder og folkestueholder, inden han sidst i 1984 forlod skolen og oprettede sin helt egen højskole her i Lønne.

Uldum Højskole

Uldum Højskole havde mange ansatte og 100 elever, og den var et fantastisk godt lærested for en nybagt højskolelærer.

Det var en stor befrielse og et kæmpearbejde at skulle omstille sig fra universitet med de høje kompetencekrav og det forholdsvis smalle undervisnings- og forskningsfelt til højskolelivet og de brede almene emner.

Det var et spring fra faglig fordybelse og eksamensforberedende undervisning til højskolens eksamensfri kostskoleform, hvor man lever sammen, og hvor motiveringen alene ligger i emnets og lærerens fascinationskraft her og nu.

1/3 1983 tiltrådte jeg stillingen som fast fuldtidslærer på Uldum Højskole.

6/3 skrev jeg: *"Så er det sket. Jeg sidder i min faktisk rigtig hyggelige ungarlejlighed - og er lidt beklemmt. Nå, men rejsen gik fint. Jeg købte sofa, to lænestole, lamper, taburet, krus og andre småting på Frelsens Hærs loppemarked, og Bente kom så og hentede det hele i en lejet varevogn. --- Jeg fik taget god afsked med vennerne på KUA, og vi blev modtaget her af Søes. I dag er Bente så kørt hjem."*

Og så gik det løs. Mit første emne var højskolebevægelsens historie - 2 uger med 3 timer hver formiddag.

Jeg opdagede hurtigt, at det med at undervise de unge var en langt sværere og mere brydsom opgave end den jeg havde oplevet på de korte sommerkurser.

Nu var det det lange træk det gjaldt.

Men højskolen bød selvfølgelig på meget andet end undervisning.

Skolelivet var mangfoldigt med fester, gæsteforedrag, morgensamlinger, samtaleaftener, udflugter, lange snakke i skolens elevkøkkener osv.

Men undervisningen og dens forberedelse tog i begyndelsen de fleste kræfter.

Det var ikke som på universitet hvor jeg havde haft nogle få timer om ugen, og hvor studenterne forberedte sig hjemme, så vi i timerne kunne analysere de læste tekster og placere dem i en historisk sammenhæng.

Livet på en højskole er alt for hektisk til, at eleverne læser noget videre.

Det er heller ikke alle elever der er læsevante.

Det er i timerne den mere faglige læring foregår, og højskolelivet udenfor timerne er lige så vigtigt. - Ja, en del af eleverne oplever det som det absolut vigtigste.

"Kan du ikke lige skitsere 8 studiekredse til efterårsskolen", sagde Søe, da jeg skulle derover. Nogle af emnerne hentede jeg fra min studietid og forskning, men andre var nye for mig som f.eks. "selvbiografiens historie" og "kærlighedsforståelse". - Men jeg var frit stillet mht. til emnevalg og undervisningsform. - Blot måtte jeg regne med at skulle kunne fange elevernes interesse.

Da vi nærmede os jul, bad Søren mig lede adventssangen i forsamlingshuset overfor skolen.

Det var en udfordring for en akademisk kulturradikaler. Bortset fra skoletidens morgensang havde jeg højst brummet for mig selv.

- Da jeg i telefonen fortalte en tidligere universitetskollega om min nye tilværelse, svarede han tørt: "*Nå, du synger også.*"

Der var mange konflikter både i personalet og med nogle af eleverne.

Stormklokken lød, når en elev skulle vises bort på grund af misbrug og forsømmelser. Så var der husmøde.

Højskolen er åbent for alle, og vi fik mange henviste elever. Dvs. elever som blev sendt på højskole af de sociale myndigheder der ikke ellers vidste hvad de skulle stille op med ungdomsarbejdsløsheden.

Der kom også elever direkte fra en psykiatrisk afdeling eller et fængsel, uden at skolen var forberedt på det.

De tungeste af eleverne var ikke de unge i 20'erne, men især mænd lidt oppe i årene som aldrig havde haft et reelt arbejde og som var misbrugere.

Nogle af dem skabte deres egne subkulturer i gangkøkkenerne og vendte ryggen til lærere og undervisning.

Og så belastede de højskoleopholdet for de unge der var kommet for at lære noget, og som måske selv betalte for deres højskoleophold.

Men samme unge syntes, det var synd for staklerne, og de turde i hvert fald ikke sige fra mod gruppepresset på husmødet.

Men jeg har ofte oplevet, at de senere enkeltvis har udtrykt tilfredshed med, at en bestemt elev var blevet vist bort.

Elevkonflikterne delte lærerne i høge og duer.

Jeg hørte - jeg havde nær sagt naturligvis - til de duer der lyttede til eleverne og tog mange individuelle hensyn, mens de mere garvede høge mere forholdt sig til holdet som helhed uden at interessere sig meget for den enkelte.

Det gik der mange lærermøder med at diskutere.

Der var også lærere der ville beskytte deres privatliv med børn og fritidsinteresser, og så var der jo andre som måtte gøre kostskolearbejdet.

Arbejdet søger som bekendt derhen hvor det bliver gjort, men hedsporene kunne opleve det som en urimelig byrdefordeling. Mens de gamle i gårde mente, de havde haft deres pionertid.

Og desuden var der kamp om stillinger og lærertimer, når elevantallet faldt, og der skulle skæres ned.

- Jeg nåede at have tre forstandere i de fem år i Uldum. Det var turbulente, men erfaringsrige pionerår.

Og for mig var det rigtigt at komme bort fra studierne i kaninburet og ud at møde mennesker af alle slags.

Om vinteren unge elever, om sommeren børnefamilier på familiekurser og modne mennesker på ældrekurser.

På et af sommerkurserne med mange skrøbelige gamle var der også en yngre sygeplejerske.

Ved afslutningsfesten stod hun op og holdt en livsbekræftende tale: Da hun ved ankomsten så, at deltagerne alle kunne have været hendes forældre, havde hun været lige ved at give op: ”Jeg orker ikke at skulle på arbejde i min ferie”, tænkte hun. Men hun blev, og det var hun glad for, sagde hun. *”For efterhånden opdagede jeg, at alle rynkerne vender den rigtige vej.”*

En anden erindring: Jeg husker mig selv en sen sommeraften alene med en ældre epileptisk dame der lå i mørket på et af Uldums fortove. Hun var styrtet ud i natten efter et opgør med sin veninde, og jeg efter hende.

Også det var en ny oplevelse for den unge akademiker. - Nå ja, jeg var faktisk 41, og Søe var kun få år ældre, men jeg var ny i gårde, og af en eller anden grund bliver både Bente og jeg gerne opfattet som yngre, end vi er.

Hørup først og Grundtvig så

Da jeg fyldte 60, holdt jeg festforedrag på Bornholms Højskole med titlen *”Hørup først og Grundtvig så”*.

Som Grundtvig havde måttet sammentænke og forlige hedensk mytologi og kristendom, måtte jeg gøre det samme med Hørup og Grundtvig.

Hør blot hvad Hørup skrev om Grundtvig og grundtvigianismen som han betegnede som den tidligere nationalliberale enhedskulturs spildevand: *”Grundtvig vil altid blive regnet mellem de små politiske profeter, fordi det han skabte var uden skel og grænse.”*

For Hørup gjaldt det indførelsen af et rationelt parlamentarisk demokrati, mens Grundtvigs folkelige oplysningstanker var før-politiske.

De havde begge romantikkens frigørende menneskesyn som forudsætning. Men Hørup havde det fra Kierkegaard, og så var han professionel politiker.

Jeg har ikke studeret Grundtvig fra kilderne på samme måde, som jeg havde gjort det med Hørup. Men jeg kom ind i miljøet, og det tog mig.

Det var large af Søre, at han fra første dag af lod mig undervise i et så centralt emne som "Højskolebevægelsens historie".

Og for mig var det utroligt givende - både ved læsning af de historiske tekster og i samtale med eleverne og også ved de mange besøg på jyske højskoler som jeg foretog med dem som led i undervisningen.

Men det allervigtigste var at opleve selve højskolelivet vinter og sommer.

Der var frihed og ansvar, omsorg og debat samt en mangfoldighed af livsspørgsmål at forholde sig til i ord og gerning.

Og så var Søre en igangsætter af de utroligste fantasilege.

Han fortalte mig senere, at når han nok havde turdet ansætte mig, var det fordi jeg på familiekurset sommeren før også var gået ind i legen som en Pinochiodukke ude i Uldum kær.

Nogen folkelig natur er jeg vist ellers ikke - så lidt som Hørup var det - men højskolen har været et udviklings- og udfoldelsesrum for mig som for så mange andre af dens både elever og ansatte. - Derfor "*Grundtvig så*".

I hjemmet var det en ikke mindre stor omvæltning. Bente var efter sin pædagogikum vendt tilbage til sine udlændinge på Studieskolen, og pigerne gik fortsat på Bordings Friskole.

I de første 1½ år pendlede jeg i weekenderne mellem familien i Amaliegade og jobbet på højskolen.

Mine forældre rynkede brynene over sådan et ægteskab og gjorde sig forestillinger.

Men sådan var nu dét. - Indtil altså Bente og pigerne omsider sluttede sig til mig i det jyske.

Bente fik job på skolen fra nov. 1984.

Solveig kom på Eriksminde Efterskole ved Odder.

Og Hjørdis startede på den lokale skole. Det var svært. "*Nu ved jeg hvad forskellen er på en kommuneskole og en friskole*", sagde hun.

Hun havde fået afvist en 26 sider lang maskinskrevet fristil med den begrundelse, at en så lang stil ville hun ikke kunne skrive til eksamen. Hun skulle lære at begrænse sig.

Læreren havde måske også en anden grund. Han ville ikke bruge tid på at læse den. Men for hende var det hjerteblod, for hun havde i eventyrform bearbejdet sit traumatiske skoleskifte.

Jeg er sikker på, at den på Bordings Friskole ville være blevet læst højt for klassen, så de i fællesskab kunne have hjulpet hende ind i varmen.

Set med børnenes øjne er der både plusser og minusser ved højskolelivet.

Til det gode hører, at de kender og forstår forældrenes arbejde, og at der er meget på skolen de kan være med til.

De får desuden både menneskekundskab og fællesskabsoplevelser med i bagagen.

Men de har også travle forældre, og de mærker skolens elastik i dem.

Hjemme kan de gamle være uoplagte for ikke at sige ugidelige, mens de altid viser sig oplagte og friske, når de *er på* i mødet med elever eller kursister.

Engang Bente skulle læse godnathistorie, lød det mistroisk fra sengen: "*Mor, nu skal du ikke bruge historien til morgensamlingen, vel?*"

Da Bente kom til højskolen, var det netop på den tid hvor det strømmede ind med unge mænd fra Iran. De var flygtet fra krigen med Irak, så Bente kunne - foruden litteraturundervisningen - fortsætte med sine udlændinge, og vores hus i Uldum blev et samlingssted for dem.

Faktisk viste det sig, at Bente havde lettere ved at falde ind i højskolelivet, end jeg havde haft det.

Hun er vokset op på et privat plejehjem ved Silkeborg hvor hendes forældre var forstanderpar, så repræsentativitet, omsorg og personalehensyn var lige hendes element.

Og så har hun en livsnær dramatisk nerve, som levendegør hendes undervisning. Men alt det vil hun selv fortælle om.

Fem år blev det altså til på Uldum.

Mødet med Bornholm og forstanderjobbet

Vi talte om, at det kunne være spændende at få egen højskole at lede.

Tiden var til det, for Solveig skulle være student og Hjørdis begynde i gymnasiet. Skulle det være, måtte det være nu.

Og så var det Bente fik øje på annoncen fra Bornholms Højskole.

Ingen af os havde et forhold til Bornholm. Bente havde end ikke været der.

Faktisk kendte vi kun et ægtepar på øen. Men vi havde tit mærket suget, når vi gik forbi den oplyste natfærge der lå ved Kvæsthuskajen på aftenturen fra Amaliegade. - Ak ja, også dens tid er forbi.

Nogen nem beslutning var det ikke, da vi om sommeren modtog brev om, at stillingen var vores. Manden havde lyst, men kvinden værnede om reden. En ikke ukendt konstellation.

Helt til Bornholm, hvad med børnene? Og hvad med familie og venner? Der var langt fra Uldum til Aakirkeby.

Det fik jeg at mærke, da jeg endnu engang fik delt husholdning, denne gang i ½ år. Pigerne skulle være færdige med deres skoler, inden Bente og de kunne rejse efter mig. Så kunne forstanderlejligheden også blive sat i stand så længe.

Det blev en ny pionertid.

Jeg ankom med natfærgen til en næsten juleferie-tom skole tidligt om morgenen 2. nytårsdag 1988.

Det endnu var mørkt.

Forstanderlejligheden var tømt. Der hang en enlig pære ned fra loftet.

Skolen skulle åbne et par dage senere, og jeg sad i min ensomhed og skrev velkomsttalen til de 22 elever som skulle komme.

De fleste havde været der før jul, så jeg var omtrent den eneste der ikke vidste hvor stearinlysene var.

Det var en absurd situation.

Men vi kom i gang med skolelivet, og det gik rigtig godt.

Faktisk var overgangen fra lærergerningen på Uldum til forstanderjobbet på Bornholm et langt mindre spring, end da jeg i sin tid sprang fra universitetet og København til højskolen i Uldum.

At skulle administrere en skole var ganske vist nyt for mig, men jeg var fortrolig med højskolelivet.

Og desuden var Bornholms Højskole et betydeligt mindre og et mere roligt sted end den i Uldum. Mindre spræl og mere værkstedsro. Det passede godt til mit temperament.

Og så var selve det at flytte til Bornholm i sig selv som at flytte 20 år tilbage i tiden mht. tempo og samfundsmæssig udvikling - jeg tænker på sådan noget som mængden af trafik og indbrud, De-form i butikkerne samt de pyntelige byer og gårde.

Men som en anden gammel Jeronimus, L.V. Birch, i sin tid sagde: *”Det er ingen fordel at gå forrest, når det går tilbage.”*

Allerede d. 12/1 skrev jeg i dagbogen: *”Jeg tror egentlig aldrig, jeg har følt mig så kongruent med mit job, som jeg gør nu. --- Jeg føler mig som en fisk i vandet. Min undervisning er den frieste jeg nogensinde har oplevet, og så taler jeg med elever, personale og andet godtfolk. Megen tid går på kontoret med at ringe hid og did, veksle penge for eleverne, skaffe det ene eller andet. Alle beslutninger går gennem mig, og jeg oplever at have hjælp til det praktiske.”*

16/1: *”Atmosfæren er hjemlig. Og jeg falder ind i den på en dagligdags måde med det jeg kan. Det er faktisk noget af det, jeg drømte om i Uldum, at kunne formidle min viden på en naturlig måde i stedet for som lærer at være bundet af stive skemakrav med mødepligt. De vil gerne høre om både Grundtvig og Saxo, men ikke i 3 timer om dagen. I stedet for at tvangsfodre dem, kommer de til mig, eller jeg tilbyder dem at høre om et eller andet.”*

Det passede mig fint at svæve lidt over vandene og i højere grad kunne falde ind med undervisning, når der var brug for det. Jeg nød værkstedsroen, når jeg gik aftentur gennem lokalerne og så eleverne fordybet i lertøjet eller ved væven eller tegnebordet. Og jeg tænkte: I ved det ikke, men I får det aldrig bedre. Skolen var lille, og den udgjorde en hjemlig og personorienteret lille-verden.

Om sommeren kom Bente og indtog sin plads som fru en med bordklokken i skolelivet.

11/12 1988 gjorde jeg status i dagbogen:

”Bente har ikke i mange år - måske aldrig - været så grundlæggende glad for sit tilværelse som nu, siger hun. Det er svært at huske og måle den slags, men det siger i det mindste noget om situationen nu. Ansvar for skolen og omsorgen for eleverne er hovedsagen her, hvor det før var kravet om at være en inspirerende lærer. --- Selv er jeg inde i en kraftig omkalfaltringsproces. Fra at have været lærer med begrænset ansvar og virkefelt, er jeg blevet leder af en stor og mangesidet butik. Og det væsentligste er forskubbet fra indholdssiden til det praktiske og rammesættende. Det er ikke mig, der skal give skolen dens indhold, men jeg skal skabe vækst- og udfoldelsesmuligheder for det. Jeg kan mærke, hvordan jeg er blevet utålmodig, hvis jeg læser komplicerede tekster. Engang læste jeg Hørup eller Lonergan [en filosof og mentor for mig] og fandt det livsvigtigt at forstå dem. Den bagage har jeg naturligvis med mig, men netop som bagage og ikke som mål. Jeg forholder mig til den opgave det er at få skolen til at trives, og i min undervisning trækker jeg på det, jeg umiddelbart kan, og som rammer eleverne direkte. Pt. eventyrernes symbolsprog. Når eleverne kommer til mig, er det ikke for at blive lyttet til eller søge forståelse.

Men det er mig, der skal give lov og som sidder på pengekassen. Og så skal jeg høre hvad de nu har præsteret og se deres produkter. De viser tillid til mig, men de ved godt, at de risikerer at få nej. Jeg er klart stedets over-grænse-sætter.”

Forstandertiden på Bornholms Højskole

Når vi nu ser tilbage på de næsten 18 års forstandertid som det blev til, er vi glade for vores beslutning den gang.

Det har været 18 år med mange glæder, selv om der selvfølgelig har været konflikter og kriser også.

Årene omkring 1990 var svære. Skolen voksede, og også vi fik for mange problembørn henvist.

Der var lærere der var trætte af højskolelivet, men som ikke kunne finde andet job, uenigheder om holdningen til eleverne osv. Alt det som vi også havde oplevet i Uldum. Sådan var højskolelivet åbenbart.

Men det var det så alligevel ikke. Der kom opgangstider for højskolerne i 90erne, og vi oplevede samstemthed, optimisme og udbredt arbejdsglæde - og det gjaldt i øvrigt både i Uldum og på Bornholm.

Skolerne fik simpelthen flere og bedre elever, der kom nye og friske lærere til, og økonomien voksede. Det var gode tider for højskolerne.

- Og det er gammel visdom, at det er sjovere at gå frem end at gå tilbage.

Med mange og gode elever kan skolerne få lov at yde deres ypperste.

Der bliver højt til loftet, og alle er glade.

Som forstanderpar på en højskole hænger arbejde og fritid sammen.

Når man er på skolen, har man sjældent helt fri, men man har tilgængelig mange friheder.

Og den stærkeste frihedsfølelse er paradoksalt nok den at være bundet af sit eget selvvalgte engagement i skolefællesskabet.

Man skal derfor ikke vælge højskolen som arbejdsplads hvis man ønsker et regelret job.

Og der findes en form for selvbeskyttende lønmodtagerbevidsthed, som er uforenelig med god højskole.

Men omvendt er det forstanderens ansvar, at de ansatte kan nyde deres familieliv og fritid uden dårlig samvittighed overfor skoleforpligtelserne.

Hvad det handler om, er at lave rigtig højskole, og at få skolen og samarbejdet til at gro og blive bedre for hvert år.

For forstanderparret er det her det lange træk ligger, mens det for elever og kursister er begyndelsernes skole.

For dem er et højskoleophold et kortvarigt midlertidigt fællesskab, men det fylder meget i den enkeltes liv.

Vi har oplevet utallige solskinshistorier med vinterelever der har fået nyt mod og nye perspektiver for deres liv, og sommerkursister der har haft én af deres livs oplevelser ved at tage på højskole.

Mange er kommet igen, somme tider år efter år. Og så har der været gensynsglæde med kram og en blomst med hilsen fra Bente på natbordet.

Det havde taget sin tid for os at lære jobbet og blive højskolemennesker. Og det var godt, vi havde haft vores rekruttid i Uldum.

Hvad min egen udvikling angår, kan jeg se hvordan jeg forvandlede mig fra den søgende studerende over lærertiden med begrænset ansvar på Uldum til at blive et praktisk orienteret handlingsmenneske på Bornholms Højskole.

Det skete gradvist, og det er ikke sådan, at jeg mener, det ene er bedre end det andet. Snarere handler det om at gennemleve forskellige livsfaser, og jeg er min skæbne taknemmelig for at have fået lov til det. Livet er både en gave og en forpligtelse.

Som ung lærer er man tæt på elever og kolleger, men som forstander skal man helst være selvberørende, ligelig overfor alle - som en instans elever og ansatte kan regne med og forholde sig til. Heldigvis var vi to og stod sammen om opgaven. Man har brug for hinandens støtte og kærlige kritik i det job.

Jeg har en dagbogsnotits fra Uldumtiden om henholdsvis lærer- og forstanderrollen: *"Forleden da jeg var oppe at hente børnene hos Søes, sagde Søe, at han nød sådan en weekend, hvor han ikke behøvede frygte noget på højskolen. Så kunne nerverne få ro. Mine nerver mærker kun det, jeg personligt skal klare. Men både Charlotte og han identificerer sig fuldstændigt med højskolen. --- Han kan slet ikke klare, at skolen ikke er tip-top. Det er hans personlige ansvar."*

Den ansvarsfølelse voksede vi også ind i. Man skal kunne være stolt af sin skole og dens aktuelle elevhold for at have det rigtig godt. - Og tænk at kunne afslutte en lang vinterskole med ord som: *"I har været det største og bedste hold som jeg har oplevet."*

Hjørdis, spurgte mig engang: *"Synes du egentlig dit arbejde er sjovt?"* Jeg har nok set lidt hængenæset ud.

Det var et direkte spørgsmål, og det kræver et direkte svar. Jeg var nødt til at tænke mig lidt om: *"Tja, somme tider. Men det er meningsfuldt - jeg kan lide sådan et alsidigt handlingsliv"*, svarede jeg.

Højskolelivet er fuldt af begyndelser - mennesker ind og ud. Og der er meget af det jeg i tidligere livsfaser har sat mig ind i som ikke var gangbart i højskolen - i hvert fald ikke i direkte form.

Omvendt er der mange af ungdomslivets fornøjelser så som dans, badminton, bordtennis, skak og fotografering som jeg har haft glæde af i højskolelivet.

Desværre fik jeg ikke lært at spille klaver som dreng - jeg ville hellere løbe på skøjter.

På universitetet var forløbene længere, og studiealvoren større, men på højskolen har vi til gengæld haft glæden ved at være igangsættere både på det menneskelige og det materielle plan.

Der har været en stor tilfredsstillelse ved at være aktører i begivenhedernes centrum i sådan et overskueligt skolefællesskab, når det fungerede.

I krisetider kunne det til gengæld være kvælende.

Og vi har prøvet begge dele, men mest det første.

Vi har nu taget hul på den tredje alder og er vendt tilbage til ungdommens tvangfri liv og lystlæsning.

Der er glæde ved at vågne op om morgenen og have dagen til sin egen rådighed.

Det er næsten som at vende tilbage til studietidens frihed, men uden eksamener og fjerne fremtidsmaal.

Men som midlertidige forvaltere af et stykke bornholmsk arvesølv har vi haft den tilfredsstillelse at have kunnet videregive skolen i god stand - både menneskeligt og materielt - til vore efterfølgere.

Om at stoppe i tide

Det var ikke nogen nem beslutning vi i sensommeren 2004 tog om at sige stop efter sommerskolen 2005. Men vi kunne se, at der skulle nye og friske kræfter til for at klare ærterne, og vi ønskede at stoppe, mens legen var god og sådan, at vore efterfølgere kunne få en god start.

Men "den gamle højskole" er under pres.

De unge der mest har brug for et højskoleophold må ikke tage på højskole, nemlig de arbejdsløse og kontanthjælpsmodtagerne, og de andre på vej mod livets kranse har hverken tid eller råd til det. De skal hurtigst muligt tage en kompetencegivende uddannelse.

Den fri danske højskoletradition er udsat for en livstruende mangel på elever. Enten må højskoler i stort tal lukke, eller også må en kommende højskolereform give skolerne nye og bedre livsvilkår.

På Bornholms Højskole mærkede vi den svigtende tilgang af danske elever et stykke inde i det ny årtusind. - Senere end de fleste andre højskoler gjorde det. Vi er altid noget bagud på Bornholm.

Om en sag er et eksistensspørgsmål, viser sig ved, om den holder en vågen om natten. Og det gjorde det svindende antal elever og frygten for at ikke at opfylde de skiftende højskoleloves voksende jungle af tilskuds-betingelser.

Vi oplevede det som både uoverskueligt og uværdigt.

Vi skrev i årsskriftet 2004:

”Vi to fortidsøglere har besluttet at stoppe som forstanderpar i løbet af 2005, så nye folk med visioner og mod på forandringer kan komme til. Den ny forstander vil overtage en velfungerende og velholdt skole med engagerede og dygtige medarbejdere over hele linjen. Og vi for vores del vil kunne se tilbage på 18 gode år på Bornholms Højskole. Vi har ikke en eneste dag fortrudt vores beslutning i 1987 om at bryde op fra det jyske og søge eventyret på Bornholm. Vi bliver på øen i vores otium, og Bente forbliver en tid endnu på skolen som deltidslærer. For højskolen bliver det en ny begyndelse og for os en ny livsfase. Men tænk hvilket menneskeligt og samfundsmæssigt spild af gode kræfter det er ikke at udnytte højskolernes enestående ressourcer fuldt ud. Vi ryster på vore øglehoveder. Det må sandelig være et rigt samfund der har råd til det.”

Men som jeg indledte med at sige: De unge er få, uddannelserne dyre og skatterne høje. Altså skal de unge hurtigst muligt uddanne sig og have job. - Og nu der er jobs og uddannelsespladser at få. Ja, der er ligefrem mangel på arbejdskraft.

Økonomi og effektivitet er blevet nøgleordene, mens et begreb som folkeoplysning end ikke er nævnt i regeringsgrundlaget for den nuværende regering.

Men der er stadig 1/4 af landets unge der ingen ungdomsuddannelse får. Og så synes jeg i øvrigt ikke, at der fra centralt hold tales om den værdi det er at have sådan en række lokalt forankrede og uafhængige kulturinstitutioner som højskolerne er fordelt ud over landet.

Vi savnede politisk forståelse for højskolernes betydning, og vi var trætte af at skulle tænke så meget på at opfylde højskolelovens stadig mere detaljerede tilskuds-betingelser.

Den gamle liberale højskoleform hvor unge mennesker frit tager på højskole for deres personlige afklarings og udviklings skyld har længe været under pres.

Der skal organisation og mere håndfaste formål til i nutidens stadig mere enstrengede stræbersamfund.

På Bornholms Højskole havde vi i 14 år glæden af en særlig ordning med baltiske elever, og det bidrog stærkt til at gøre højskolens vinterskole til et mødested for unge fra Østersøens lande. Men ordningen er løbet ud med 2006, og vi så ingen udvej for at finde en afløser for den.

Det tilkommer derfor ikke mig, at udtale meninger om den omlægning af skolen der nu finder sted. Men helt dy mig for at forsøge at tyde fuglenes tegn¹ kan jeg ikke.

Bestyrelsen valgte at ansætte et forstanderpar uden nævneværdig højskoleerfaring, - eller ledelseserfaring - men med kontakter i grønlandsministeriet og i selve Grønland fra et tidligere ansættelsesforhold dér. De har løst problemet med at få vinterelever nok ved at indlede et samarbejde med de grønlandske myndigheder om at få et årligt kontingent af grønlandske elever i stedet for balterne. Så er det problem løst. Men desuden har de gennemført en hierarkisk ledelse og har strammet/normaliseret arbejdsvilkårene for lærerne. - ”Omstrukturering” hedder det med et af tidens modeord.

Det ligner et systemskifte fra oven. Og det er vist ikke nogen undtagelse i højskoleverdenen i disse år hvor det kniber med økonomien mange steder. - Det er også et tidens tegn. Samme økonomitænkning ses på de københavnske teatre hvor teaterfolk netop er blevet udskiftet med administratorer som teaterdirektører².

Men altså: Et skridt bort fra den grundtvigske højskoletradition som vi mødte den hos Søe i Uldum med rødder i 60ernes og det radikale venstres dannelsestanker (tænk bare på Jørgen Jørgensen³) til en tro på effektivitet gennem topstyring i pagt med venstres og dansk folkepartis (og nu også socialdemokratiets) aktuelle uddannelsestænkning.

Men pudsigt nok ikke i pagt med de lige så aktuelle strømninger indenfor erhvervslivet der jo netop vil inddrage medarbejderne mest muligt gennem uddelegering af ansvar i troen på, at fribårne og tilfredse medarbejdere gavner effektivitet og profit (tænk f.eks. på Lars Kolind - ham med Opticon, spejderfortiden og ”Kolind-kuren”⁴).

Som jeg ser det, kunne den ny ledelse på Bornholms Højskole godt have nøjedes med at glæde sig over de grønlandske elever. Med dem i hus og med den traditionelt store - og i højskoleverdenen enestående store - sommerskole har skolen ikke noget

økonomisk problem. Og desuden er højskolelovens tilskudsbetingelser sikret opfyldt mht. elevantal og den slags.

Personalet kunne så være forblevet samlet om den pædagogiske opgave det er at få en skole med 15 grønlændere til at fungere sammen med et lignende antal individuelt tilmeldte danske og udenlandske elever på vinterskolens lange ophold. Og forløbet ville have været anderledes skånsomt overfor de ansatte.

En topstyring fra kontoret og en nøjeregnende regulering af lærernes arbejdsvilkår indebærer for mig at se ikke blot en ensom og ansvarstung position for forstanderparret. Den er også problematisk i en skoleform hvor grundidéen er samarbejde og tillid. Højskolen lever af medarbejderes og elevers/kursisters frie engagement i skolelivet.

Når det er sagt, er der selvfølgelig flere måder at lave højskole på. I helt gammel tid var forstanderens ord lov. Og jeg forstår sådan set godt, at en ny og reformivrig forstander kan opleve indarbejdede rutiner og personalets velerhvervede rettigheder som tunge at danse med. Desuden er al begyndelse vanskelig. Og det gælder begge veje.

Men tilbage bliver højskoletraditionen og skolelivets daglige krav om nærvær og omsorg. Og det er heldigvis seje kræfter. Så lad os se, om ikke enden bliver, at traditionen og samtalekulturen sætter sig igennem. - Men det bliver stort set med en ny besætning. Det tager som sagt også tid at blive højskolemenneske.

Og jo mere centralistisk uddannelsessystemet som helhed bliver, des mere behov mener jeg der vil være for højskolerne som åndehuller for fri menneskelig dannelse.

Og det ikke mindst for alle dem der er usikre på deres valg af uddannelse eller som af den ene eller anden grund falder udenfor, og som har brug for ”starthjælp”.

Måtte ministerium og lovgivere få øjnene op herfor. Det er på høje tid. Nu er også Vestbirk Højskole lukket.

Vi vil i hvert fald håbe, at det må lykkes at styre højskolerne og med dem Bornholms Højskole igennem skærene og på en kreativ måde møde udfordringerne fra det stærke normalitetspres som det omgivende samfund stiller, så Bornholm kan bevare sin mere end 100 år gamle og hæderkronede højskole.

For selvfølgelig skal der være en højskole på Bornholm!

For Bente og mig er det en glæde at have oplevet ”den gamle højskole” i fuld blomstring.

Vi mødte den hos Poul Erik og Charlotte på Uldum Højskole, og vi oplevede den på Bornholms Højskole - særlig fra først i 90erne.

Vi kender dens styrke og véd hvad den formår, når det gælder om at give mennesker fornyet livsmod og perspektiv i livet.

Sang: "Nu skal det åbenbares"

¹ *Odysseen 2. sang*

157 da tog den bedagede Helt Halitherses,
 158 Søn af Mastor, thi snildt som ei nogen Mand af hans Samtid
 159 Fuglenes Tegn han at tyde forstod og Skjebner at tolke;
 160 Venligen sindet han hæved sin Røst, og taled iblandt dem:
 161 Hører det Ord, som jeg nu, Ithakesiske Mænd! har at sige!
 162 Først og fremmest til Beilerne dog jeg vender min Tale,
 163 Da der mod dem fremvælder et Uveir. Ei vil Odysseus
 164 Længe forblive fra Frænder og Hjem; etsteds i vor Nærhed
 165 Færdes han alt, og pønser paa Beilernes blodige Henfart;
 166 Og af os Andre tillige, som boe paa Ithakas Fjeldøe,
 167 Mange vil times en Ynk; thi lader forinden os raadslaae

² *PRESSEMEDDELELSE 28. juni 2005*

Den første bestyrelse for Hovedstadens Teater udpeget

Kulturminister Brian Mikkelsen har udpeget den første bestyrelse for Hovedstadens Teater. Bestyrelsen beskikkes fra den 1. juli 2005, og den nye ordning med Hovedstadens Teater træder i kraft den 1. januar 2006. Det betyder, at den nye bestyrelse i løbet af efteråret får mulighed for at forberede overgangen til den nye ordning.

Den nye ordning betyder, at staten overtager det samlede økonomiske ansvar for Hovedstadens Teater fra den 1. januar 2006. Bestyrelsen får som sin første væsentlige opgave at tage stilling til, hvilke teatre der fremover skal indgå i Hovedstadens Teater.

Bestyrelsen er sammensat efter drøftelser med partierne bag den politiske aftale.

Det bliver advokat Christian Scherfig, der som formand skal stå i spidsen for Hovedstadens Teater. Christian Scherfig har en bred erfaring med bestyrelsesarbejde inden for kultur- og medieverdenen, senest som formand for Radio- og tv-nævnet og Folketeatrets bestyrelse. Christian Scherfig fratræder som formand for Folketeatrets bestyrelse i forbindelse med udnævnelsen.

Ministeren har samtidig udpeget adm. direktør i Competence House A/S Mai Buch, som næstformand for bestyrelsen.

I okt. 2006 fyrede bestyrelsen teaterdirektørerne på 4 københavnske scener bl.a. Østre Gasværk og Betty Nansen, det sidste sted med Peter Langdal og Henrik Hartmann efter 14 succesrige år og ansatte i stedet folk der iflg. Steen Padde fra bestyrelsen ikke ligefrem er DJØF'ere, men heller ikke teaterfolk.

³ Jørgen Jørgensen (1888-1974) var politiker og landmand. Han blev

- medlem af Folketinget 1929-60
- formand for den radikale folketingsgruppe 1934 og 1945-57
- undervisningsminister 1935-42 og 1957-61
- indenrigsminister 1942-45

Jørgen Jørgensen var en af de ledende radikale politikere. Han blev en af drivkræfterne bag folkeskolelovene af 1937 og 1958, lovkomplekset om ungdomsskoler m.m. 1942, loven om gymnasieskoler 1958 samt den store ungdoms- og aftenskolelov af 1960.

⁴ *Kolind Kuren* – fra bureaukrati til vækst, er i sidste ende opskriften på en ny måde at drive virksomhed på – offentlig og privat. Den tager udgangspunkt i den grundlæggende ændring i samfundet som finder sted i disse år: Vi kommer fra et industrisamfund, hvor det mest har drejet sig om at gøre de samme ting billigere og mere effektivt. Vi rationaliserer og sparer og alle skal løbe hurtigere. Vi er på vej ind i et vidensamfund hvor det gælder om at finde stadig bedre løsninger – naturligvis til en pris folk vil betale, men ikke nødvendigvis billigst muligt. Hellere bedst muligt. Effektivitet er stadig vigtig, men innovation og kundetilpasning er efterhånden vigtigere. Så længe man stadig skulle levere et standardprodukt var bureaukratiet ikke så stort et problem, men bureaukrati trives dårligt sammen med innovation og individuelle løsninger. Derfor fører bureaukrati til undergang.

Hvis bureaukratiet skal bekæmpes skal der være noget at sætte i stedet. Det er Kolind Kuren: At udvikle organisationer med mening, partnerskab, samarbejde og værdibaseret lederskab.

Meningen skal række videre end at opnå overskud. Den skal udtrykke en samfundsopgave – noget virksomheden virkelig ville blive savnet for hvis det ikke blev gjort. Partnerskabet skal vedrøre både medarbejdere, leverandører, kunder og evt. andre. Samarbejdet i organisationen skal betyde at alle medarbejdere har relationer der skaber værdi, til mange andre. Og værdibaseret lederskab er det modsatte af den traditionelle opfattelse af en chef som den der leder og fordeler arbejdet. Fremtidens leder skaber rammerne for at andre kan vokse.